

Několik Jiráskových her patří do základního fondu české národní dramatiky. V Jiráskových historických povídkách a románech byl výchovně a povzbudivě pojatý obraz národní minulosti – rozvíjený v české próze od obrození – postaven na solidní základ dějepisného poznání, vybaven značnou věrohodností a spojen s vyprávěčským uměním, které střídavě těží z celého bohatství národního jazyka, z ústního vyprávění i z postupů, jež propracovávala próza na předělu století. Národně obranný duch Jiráskova díla byl aktualizován situací obou světových válek.

Josef Jungmann

/ 1773 - 1847 /

Tvůrce demokraticky koncipovaného národního programu, který podstatně ovlivnil podobu české kultury 19. století. Svým vědeckým dílem se podílel na vytváření jazykově české vědy; jeho Slovník poskytl jazykovou základnu národní vzdělanosti a literatuře. Básnickými překlady podnítil tendence českého preromantismu.

Narodil se 16. 7. 1773 v Hudlicích u Berouna jako syn ševce a kostelníka. Vystudoval gymnázium a práva v Praze, stal se gymnazijním profesorem humanitních předmětů, působil od r. 1799 v Litoměřicích a od r. 1815 v Praze, byl od r. 1834 gymnazijním prefektem (ředitelem) a v r. 1845 odešel do výslužby. Když zemřel (v Praze 14. 11. 1847), konaly se ve většině českých měst smuteční slavnosti na jeho památku. – Tato data vyznačují jen vnější stránku jeho života a činnosti. Jako učitel nepovinné češtiny na gymnáziu a bohosloveckém semináři vychovával národně uvědomělou inteligenci; promýšlel a zajišťoval organizaci a publikaci české vědy (byl mj. inspirátorem prvního českého vědeckého časopisu *Krok*); ve své tvorbě se řídil cílevědomým perspektivním programem; jeho pracovní soustavnost a koncepční důslednost se pojila s životní obezřetností, tento „tichý génius“ také dovedl být taktický i vzhledem k politické situaci, i vzhledem k malé a často malicherné vlastenecké společnosti.

Jungmann byl jazykovědec a rovněž veškerý jeho přístup k záležitostem literatury a obrozujícího se národa měl svou základnu v problematice jazykové. Na rozdíl od Dobrovského se jeho uvažování neomezovalo pohledem na soudobý stav české společnosti a kultury, ani nesetřvávalo jen u toho, co vytvořila minulost, nýbrž upíralo se k budoucnosti, k ideální perspektivě národa: v českém jazyku spatřoval Jungmann výchozí národní hodnotu, výtvar schopný i dále se rozvíjet a sloužit náročným vyjadřovacím potřebám vědy a literatury, i být nástrojem nového společenského a kulturního formování. Svě programové zásady vyložil ve dvou dialogicky napsaných

článkách *O jazyku českém* (č. 1806). Tam vyjádřil svou představu, že znakem příslušnosti k národu je užívání jazyka – „Čechem je ten, kdo česky mluví a píše, nikoli ten, kdo se k Čechům hlásí, ale mluví německy“. Proti dosavadnímu feudálnímu pojetí tím Jungmann zúžil pojem národa, a protože pouze česky mluvící byly ponejvíce lidové vrstvy, obrátil svůj zřetel na ně. Požadoval rozvíjet v jejich prospěch vyjadřovací možnosti češtiny, s rozvojem jazyka budovat národní, českou kulturu, rovnocennou kulturám jiných národů, a tím zároveň umožnit vzestup lidových vrstev, to jest vzestup národa. Jungmannovy programové stati měly rozhodující význam pro národní uvědomění inteligence o generaci mladší (Palacký, Šafařík aj.); tito vědci a básníci se pak kolem Jungmanna semkli v přátelství i v kulturní tvorbě.

Program Jungmannův se naplňoval také jeho dílem beletristickým, uzpůsoben Jungmannovu uměleckému vkusu a literárním záměřům. Nepoměrně rozsáhlejší a významnější než původní básnické dílo je Jungmannova překladová tvorba. Jungmann přeložil starý ruský epos *Slovo o pluku Igorově*, idylický epos Goethův *Herman a Dorota*, ze Schillerovy poezie ódu *Radost a Píseň o zvonu*, Bürgerovu baladu *Lenora*. Jeho stěžejními překladovými díly jsou náboženský epos anglické literatury 17. století *Ztracený ráj* (1811), v němž John Milton na biblickém příběhu o pádu andělů a Adama a Evy v ráji řeší základní otázky života, a tehdejší novinka francouzské literatury, povídka F. R. Chateaubrianda *Atala aneb Láska dvou dívochů na poušti* (1805), která Jungmanna zaujala pro svůj „živý, jakýmsi milostným smutkem promíšený cit a to sličné pustého a jako původního světa vymalování“. O jeho výběru překládaných děl méně rozhodovaly zřetele obsahové a tematické, více hlediska umělecky stylová – Jungmann si vybíral díla preromantické literatury a preromantikům blížká – a s nimi ohled na jazykové hodnoty. Když se Jungmann v překladech vyrovnával s jazykovými požadavky originálů, nevystačil s běžnou slovní zásobou češtiny, a doplňoval ji o výrazy ze staršího jazyka vyšlé z užívání (dech, látka, přelud, vděk, znak) nebo z lidového jazyka (dráha, chmurný, zástava), o slova z jiných slovanských jazyků (z ruštiny ohromný, příroda, vzduch), často tvořil slova nová (hnusný, obvod, obřad, pud, střed, zdroj). Jungmannovy předlohy byly vesměs psány vysokým nebo citově vzrušeným slohem, a básnický tlumočník byl také nucen vést české vyjádření do obdobné slohové polohy a v ní vyzkoušet rozmanité možnosti jazyka a jeho schopnosti individuálního slohového rozlišení. Tato stránka Jungmannových překladů znamenala náročný „trénink“ básnické češtiny. Charakterizovala současně i Jungmanna slovesného umělce a teoretika, který chápal estetickou působivost literárních projevů především jazykově, spatřoval ji v poetickém zabarvení mluvy a v nevšednosti básnického vyjádření. Takto pojatý překlad povídky *Atala*, která se již v originálu blíží básni v próze, umožnil mu rozšířit oblast poetična i na krásnou prózu a české povídce otevřít novou vývojovou cestu, po níž později šla také próza Máchova.

V dějinách české poezie tak znamenaly Jungmannovy překlady radikální odvrát od klasicistické uměřenosti a normativnosti a příklon k uměleckému stylu evropského preromantismu, k jeho smyslu pro vznešenost, k jeho mohutné citovosti a oslavě obecně pojatých hodnot. Pro Jungmannovu iniciativu se s jeho jménem obvykle spojuje český preromantismus vůbec, ačkoli na něm není vždy přímo závislý. Preromantická pozdější původní česká poezie (básně RKZ, Kollárova Slávy dcera, Čelakovského Ohlasy) zpřítomňuje obecné ideové hodnoty celonárodního významu – slavnou minulost, slovanský humanismus, sílu národní tvořivosti obsaženou v dílech folklóru – jakožto oporu, argument i smysl národního zápasu. V článku *O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české* (č. 1827) Jungmann nejen zobecnil tyto nové zkušenosti české preromantické literatury a rozšířil pojem klasického díla na jakékoli dílo umělecky dokonalé, ale i prohloubil svou představu české literatury. Jeho pojetí „národní klasičnosti“ znamenalo požadavek, aby česká literatura „co možná z života vycházela a do života národního vcházela“, protože „v literatuře národ sám sebe přechká a duchovně nikdy nezhyne“.

Jungmannova shrnující vědecká díla se podílejí na úsilí vytvořit vědu jazykově českou, a přitom různým způsobem patří i do souvislostí krásné literatury. Ve *Slovesnosti* (1820 a 1845) zpracoval Jungmann první naši učebnici literární teorie. Za stručným výkladem základních pouček a pojmů z poetiky následuje výbor z české literatury uspořádaný podle literárních druhů. Kromě básní z RKZ, Komenského a humanistů jsou veškeré ukázky ze soudobé produkce, a *Slovesnost* tak dokumentuje schopnost nové české literatury obejmout celou šíři literární tvořivosti. *Historie literatury české* (1825 a 1849) pojednává poprvé česky o dějinách české literatury. Základem díla je soupis knižní a časopisecké produkce, rozdělený podle vývojových etap do šesti oddílů a uvozený u každého oddílu výkladem. Jungmann přitom přihlíží k několika podmínkám a činitelům literárního vývoje, ve výkladech vždy probírá „politický stav“, „osvícení“ (kulturní situaci), „jazyk“ a „literaturu“. Odborný přínos díla se nekřídí s jeho posláním buditelským; to je vyjádřeno mj. i tím, že Jungmann z minulosti nejvýše cení první vývojovou periodu, dobu domněle původní literatury národní (tj. dobu, do níž byly kladeny RKZ), k ní se podle něho literatura soudobá blíží svou dokonalostí, „rozmanitostí pak ji a hojností plodův všechny předešlé převyšuje“. Vrcholem vědeckého díla Jungmannova a výsledkem více než třicetileté práce jeho a jeho spolupracovníků je pětidílný *Slovník česko-německý* (1834–39), který obsáhl na 120 000 slov s uvedením jejich významů i způsobu jejich užití. Slovník představuje monumentální základ pro celou národní vzdělanost a literaturu, neboť prokazoval, že slovní zásoba češtiny je schopna vyhovět všem požadavkům, které na ni kladou potřeby rozvinuté společnosti.